

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Біологічний факультет

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Біологічний факультет

Кафедра зоології

Л. В. Щепна

ЗАПОВІДНА СПРАВА :
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ

Луцьк – 2019

УДК 502.211(477 – 751.21.3)

Щ 58

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 10 від 19.06. 2019 року)*

Рецензенти : Іванців В. В. – завідувач кафедри екології та агрономії

Луцького національного технічного університету;

Коцун Л. О. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри

ботаніки і методики викладання природничих наук

Східноєвропейського національного університету

імені Лесі Українки

Щ 58 Заповідна справа : методичні рекомендації до проведення практичних робіт / Л. В. Щепна, - Луцьк, 2019. - 32 с.

У методичних рекомендаціях вміщено розробки для проведення практичних робіт, передбачених навчальним планом у кількості 20 годин. До кожної практичної роботи наведені тема, мета, питання для обговорення, завдання до виконання роботи та теоретичні відомості. Подається список рекомендованої літератури.

Методичні матеріали призначені для студентів освітнього ступеня «бакалавр» галузі знань 09 «Біологія», спеціальності 091 «Біологія».

УДК 502.211(477 – 751.21.3)

Щ 58

@ Щепна Л. В., 2019

Передмова

Заповідній справі належить важлива роль у розробці концепцій та пошуку шляхів збереження біологічного і ландшафтного різноманіття в умовах наростання у природних екосистемах необоротних змін, що спричиняються антропогенною активністю. Вирішення природоохоронних проблем в Україні можливе лише при наявності високоосвічених спеціалістів, які володіють сучасними науковими знаннями, методиками, користуються світовим та національними досвідом і технологіями. Підготовка фахівця біолога до еколого-освітньої та природоохоронної діяльності є основним завданням навчального курсу Заповідна справа.

Запропоновані методичні рекомендації містять розробки для проведення практичних робіт, передбачених навчальним планом у кількості 20 годин. До кожної практичної роботи наведені питання для обговорення, завдання до виконання роботи та інформаційний матеріал. Студентам пропонується список рекомендованої літератури.

Методичні рекомендації написані на основі аналізу наукових, нормативно-правових, статистичних джерел, матеріалів, запозичених з Інтернету та узагальнення власного практичного досвіду автора.

Укладач сподівається, що методичні матеріали допоможуть студентам досягти кращого навчального результату.

Практична робота № 1

Тема: Ключові елементи національної екологічної мережі України.

Мета роботи: ознайомитися з елементами національної екологічної мережі України.

Матеріали і обладнання: схема національної екологічної мережі України, контурні карти України, таблиці.

Теоретичні питання:

1. Мета створення екологічної мережі.
2. Складові структурні елементи екомережі.
3. Основні характеристики екомережного ядра.
4. Основні умови виділення екокоридорів.
5. Буферна зона екомережі: мета виділення, основні характеристики.

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Виділити на контурній карті широтні екологічні коридори національної екологічної мережі України.
2. Нанести на контурну карту меридіональні (довготні) екологічні коридори національної екологічної мережі України.
3. Дати характеристику екокоридорів національної екологічної мережі України, вказавши мету їх створення, перелік видів, які підлягають охороні.
4. Позначити об'єкти ПЗФ, території яких увійшли до їх складу екологічних коридорів національної екологічної мережі України.

Інформаційний матеріал

В Україні виділено 4 меридіональні екокоридори мережі національного рівня: Поліський, Галицько-Слобожанський, Південноукраїнський, Прибережноморський.

Поліський екокоридор проходить через усю зону широколистяних (мішаних хвойно-широколистяних) лісів. Він забезпечує збереження 98 видів рослин і грибів та 145 видів тварин, занесених до Червоної книги України. З ендемічних, реліктових та рідкісних видів у ньому трапляються гвоздика псевдорозчепирена *Dianthus pseudosquarrosus* і японська *D. japonicus*, верблюдка гладкувата *Corispertum glabratum*, вівсяниця поліська *Festuca polesica*, береза приземиста *Betula humilis*, верба чорнична *Salix myrtilloides*, гудайера повзуча *Goodyera repens*, осока дводомна *Carex dioica*, кадило сарматське *Melittis*

sarmatic; рись *Lynx lynx*, тетерук *Tetrao orogallus*, сова бородата *Strix nebulosa*, лелека чорний *Ciconia nigra*, сірий журавель *Grus grus*, стафілін волохатий *Emus hirtus*.

Галицько-Слобожанський (лісостеповий) призначений для збереження біорізноманітності унікальних для України центральноєвропейських ялицево-сосново-букових, реліктових присередземно-морських звичайнодубових, скельнодубових пралісів, дубово-грабових і унікальних для рівнинної частини України пухнастодубових лісів та центральноєвропейських лучних степів, які знаходяться на межі ареалу, а також причорноморських степів. Екокоридор забезпечує охорону 73 видів рослин і грибів та 63 видів тварин з Червоної книги України. З реліктових, ендемічних та рідкісних видів рослин і тварин у межах екокоридору відзначені бруслина карликова *Euonymus nana*, лунарія оживаюча *Lunaria rediviva*, тюльпан дібровний *Tulipa quercetorum*, рутвиця гачкувата *Thalictrum uncinatum*, відкасник татарниколистий *Carlina onopordifolia*, ковила пірчаста *Stipa pulcherrima*; жук-самітник *Osmoderma eremita*, подалірій *Iphiclides podalirius*, лунь польовий *Circus cyaneus*, підорлик малий *Aquila pomarina*, борсук *Meles meles* та багато ін.

Південноукраїнський (степовий) призначений для збереження та відновлення багаторізнотравно-типчаково-ковилових степів України. В екокоридорі налічуються 83 види рослин і грибів та 88 видів тварин з Червоної книги України. З реліктових ендемічних та рідкісних видів, що перебувають під загрозою зникнення, у смузі екокоридору трапляються дельфіній яскраво-червоний *Delphinium puniceum*, оставник одеський *Gymnospermium odessanum*, гвоздика бузька *Dianthus hypanicus*, шипшина донецька *Rosa donetzica*, дрік скіфський *Genista scythica*, громовик гранітний *Onosma graniticola*, громовик донський *O. tanaitica*, чебрець кальміуський *Thymus calmiussicus*, волошка Талієва *Centaurea taliewii*, еремур показний *Eremurus spectabilis*, тюльпан Шренка *Tulipa shrenkii* та різні види ковили. На теренах екокоридору знайшли притулок і перегузня звичайна *Vormela peregusna*, горностаї *Mustella erminea*, вечірниця мала *Nyctalus leisleri*, журавель степовий *Anthropoides virgo*, балабан *Falco cherrug*, скопа *Pandion haliaetus*, полоз жовточеревий *Coluber jugularis*, бджола-тесляр фіолетова *Xylocopa violaceae*, сколія волохата *Scolia hirta*, ліксус катрановий *Lixus canescens*, бражник скабіозовий *Hemaris tityus*, стрічкардка орденська малинова *Catocala sponsa*.

Прибережноморський екологічний коридор простягається вздовж узбережжя Азовського і Чорного морів, займаючи вузьку літоральну смугу і материкову частину узбережжя. З реліктових, ендемічних та рідкісних видів рослин і тварин у межах Азовської ділянки екокоридору відмічені пірій ковилолистий *Elytrigia stipifolia*, тамарикс

стрункий *Tamarix gracilis*, телосхістес ямчастий *Teloschistes lacunosus*, цибуля гусяча українська *Gagea ucrainica*, житняк кімерійський *Agropyron cimmericum*, ковила шорстка *Stipa asperella*, ковила дніпровська *S. borysthenica*, ряска меланхолійна *Ornithogalum melancholicum*, журавель степовий *Anthropoides virgo*, їжак вухатий *Erinaceus auritus*, нетопир середземноморський *Pipistrellus kuhlii*, дерихвіст лучний *Glareola pratincola*. З реліктових, ендемічних та рідкісних видів рослин і тварин у межах Чорноморської ділянки екокоридору трапляються кермек дунайський *Limonium danubiale*, козельці дніпровські *Tragopogon borysthenicus*, буркун піщаний *Melilotus arenarius*, волошка одеська *Centaurea odessana*, астрагал дніпровський *Astragalus borysthenicus*, зозулинець розмальований *Orchis picta*, ковила дніпровська *Stipa borysthenica*, ковила волосиста *S. Capillata*; сатурнія мала *Eudia pavonia*, бражник олеандровий *Daphnis nerii*, бражник дубовий *Marumba quercus*, емпуза піщана *Empusa pennicornia*, пелікан рожевий *Pelecanus onocrotalus*, чернь білоока *Aythya nyroca*, горностаї *Mustela lutreola*.

Література:

1. Про екологічну мережу України (Закон України №1864-IV від 24.06.04).
2. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки (Закон України №1989-III від 21.09.00).
3. Розбудова екомережі України / Під ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. – К. : Програма розвитку ООН. Проект "Екомережі", 1999. – 127 с.
4. Самойленко В. М. Геоінформаційне моделювання екомережі / В.М. Самойленко, Н.П. Корогода. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 224 с.
5. Самойленко В. М. Регіональні та локальні екомережі: Підручник [з грифом МОНМС України] / В. М. Самойленко, Н. П. Корогода. – К. : "ЛОГОС", 2013. – 192с.

Практична робота № 2.

Тема: Охоронні категорії безхребетних фауни України.

Мета роботи: ознайомитися з безхребетними фауни України, які перебувають під охороною МСОП, Бернської конвенції та включені до Червоної книги України, Європейського червоного списку.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал.

Теоретичні питання:

1. Категорії Червоного списку МСОП для оцінки статусу виду.
2. У чому полягають головні завдання Бернської (1979 р.) конвенції ?

3. Європейський червоний список 1991 р. та нові версії червоних списків тварин.

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Скласти перелік «червонокнижних» видів моллюсків, кільчастих червів і ракоподібних фауни України, які перебувають під охороною МСОП, включені до Європейського червоного списку, додатку II і додатку III Бернської конвенції.
2. Заповнити таблицю «Охоронні категорії комах фауни України».
3. Скласти перелік безхребетних, що потребують охорони на території Волинської області.

Інформаційний матеріал

МСОП для оцінки статусу виду використовує дев'ять категорій: зниклий (EX); зниклий у дикому стані (EW); такий, що перебуває у критичному стані (CR); такий, що перебуває у небезпечному стані (EN); вразливий (VU); близький до стану загрози зникнення (NT); відносно благополучний (LC); брак даних (DD); неоцінений (NE). До 2001 року застосовували категорію «низький ризик зникнення» (LR).

Таблиця 1.

Опис категорій Європейського червоного списку:

Категорія	Опис
Е	Зникаючі види, перебувають під загрозою зникнення; збереження їх малоімовірне, відтворення неможливе без здійснення спеціальних заходів
V	Вразливі види, які в найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючих», коли продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан
R	Рідкісні види, популяції їх невеликі, у даний час не віднесені до категорії «зникаючих» та «вразливих», хоча їм загрожує небезпека
I	Невизначені види; відсутня достовірна інформація, яка б дозволила визначити до котрої з категорій «зникаючі», «вразливі», «рідкісні» їх можна віднести
К	Недостатньо відомі види; відсутня повна достовірна інформація, яка б дозволила віднести їх до однієї з вище перелічених категорій

Бернська конвенція включає додаток 2 – перелік видів фауни, що підлягають особливій охороні; додаток 3 – види фауни, що підлягають охороні.

Таблиця 2.

Охоронні категорії безхребетних фауни України

Назва виду	МСОП	Європейський червоний список	Додатки Бернської конвенції	Червона книга України
П'явка медична	LR	I	3	Зникаючий
Перлівниця товста	LR	V	-	-
Слимак виноградний	-	R	3	-
Сегментина блискуча	-	V	-	-
Вертиго вузький	LR	V	-	-
Рак широкопалий	VU	V	3	Вразливий
Коромисло зелене	LR	I	2	-
Стрілка Меркурія	VU	V	2	-
Дідок жовтоносий	-	I	2	-
Боліварія коротко крила	-	V	-	вразливий
Емпуза смугаста	-	V	-	вразливий
Левкоринія білолоба	-	I	2	зникаючий
Левкоринія хвостата	-	I	2	-
Дибка степова	VU	V	2	рідкісний
Коник-товстун степовий	-	E	-	зникаючий
Златка блискуча	VU	-	2	зникаючий
Красотіл пахучий	-	V	-	вразливий
Турун зморшкуватий	LR	V	-	-
Вусач великий дубовий західний	VU	E	2	вразливий
Велетенський мурашиний лев західний	-	K	-	зникаючий
Райдужниця Метіс	-	E	2	-
Плоскотілка червона	VU	E	2	вразливий
Плавунець широкий	VU	E	2	недостатньо відомий
Жук-самітник	VU	E	2	вразливий
Вусач альпійський	VU	E	2	вразливий
Сінниця Едіп	LR	E	2	-
Коконопряд золотистий	DD	E	2	-
Рябець великий	-	E	2	-
Синявець Телей	LR	E	2	-
Синявець Аріон	LR	V	2	-
Синявець Альков	LR	V	-	-
Синявець чорнуватий	LR	E	2	-
Бражник обліпиховий	DD	V	2	-
Бражник Прозерпіна	DD	V	2	рідкісний
Синявець непарний	LR	E	2	-
Аполлон	VU	R	2	зникаючий
Коконопряд сірий	VU	V	-	-

Сатир кримський	VU	-	-	рідкісний
Сатурнія велика	-	E	-	вразливий
Джміль незвичайний	-	V	-	-
Мурашка руда лісова	LR	V	-	-

Рідкісні види безхребетних, занесені до червоної книги України, що потребують охорони на території Волинської області: аполлон, бражник дубовий, бражник мертва голова, ведмедиця велика, ведмедиця господиня, джміль моховий, джміль яскравий, дозорець-імператор, ендроміс березовий, жук-олень, кордулегастер кільчастий, кошеніль польська, красуня-діва, махаон, мегариса рогохвості, мнемозина, п'явка медична, подалі рій, поліксена, райдужниця велика, рак широкопалий, сатир залізний, сатурнія руда, сінниця Гера, стабільн волохатй, стрічкарка блакитна, стрічкарка орденська малинова, стрічкарка тополева.

Література:

1. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог / З. К. Карпюк, В. О. Фесюк, О. В. Антипюк. – Луцьк, 2019. – 136 с.
2. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун [та ін.]. – Київ, 2010. – 80 с.
3. Червона книга України. Тваринний світ./ за ред. І. А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

Практична робота № 3

Тема: Охоронні категорії хребетних фауни України.

Мета: ознайомитися з хребетними фауни України, які перебувають під охороною МСОП, Бернської конвенції та включені до Червоної книги України, Європейського червоного списку.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал.

Теоретичні питання:

1. Які цілі ставить перед собою Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.) ?
2. Яким критеріям може відповідати таксон для занесення у групу «таких, що перебувають під загрозою зникнення» Червоного списку МСОП
3. Назвіть головні підстави для заключення Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES).

4. Які угоди, діючі в рамках Боннської конвенції, є актуальні для України ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Скласти перелік «червонокнижних» видів риб фауни України, які перебувають під охороною МСОП; Бернською, Бонською і Вашингтонською (СІТЕС) конвенцією.
2. Назвати охоронні категорії плазунів і земноводних фауни України, які включені до Червоних списків та додатків міжнародних конвенцій.
3. Скласти перелік видів ссавців, які перебувають під охороною МСОП, включені до Європейського червоного списку, додатків Бернської, Бонської і Вашингтонської конвенції.
4. Назвати охоронні категорії птахів фауни України, які включені до Червоних списків та додатків міжнародних конвенцій.
5. Скласти перелік хребетних, що потребують охорони на території Волинської області.

Інформаційний матеріал

Загальний перелік оцінених видів МСОП включає 45 тисяч видів, 38 % з них визначено як такі, що перебувають під загрозою зникнення (належать до CR, EN, VU- категорії).

106 видів променеперих риб фауни України занесені до охоронних списків. Найзначнішою представленою в охоронних переліках відзначається родина осетрових – 6 видів, кожен з яких занесений до кількох охоронних переліків. В Європейському червоному списку для риб наведені старі категорії (1991 р.).

Фауна плазунів України включає 24 види, фауна амфібій – 20. Усі види, за винятком інтродуцентів, мають охоронні категорії. Статус видів згідно Європейського червоного списку (2009 р.).

У сучасній фауні ссавців України налічують близько 126 видів. З них 95 мають охоронні категорії відповідно до хоча б одного червоного списку. Статус видів згідно Європейського червоного списку (2007 р.).

До орнітофауни України зараз нараховують 425 видів. До третього видання Червоної книги України (2009 р.) включено 87 видів птахів. 96,9 % усіх видів птахів фауни України занесені до охоронних переліків.

Охоронні категорії хребетних фауни України

Назва виду	МСОП	Європ. чер в. список	Список Бернська конвенція	Бонська Конвенція	СІТЕС	Червона книга України
Осетер руський	EN	-	-	2	2	вразливий
Шип	EN	E	-	2	2	зниклий
Стерлядь	VU	-	3	2	2	зникаючий
Севрюга	EN	-	3	2	2	вразливий
Осетер атлантичний	CR	E	2	1	1	зниклий
Білуга звичайна	EN	-	3	2	2	зникаючий
Річковий вугор європейський	CR	-	-	-	-	-
Шемая кримська	EN	-	3	-	-	зникаючий
Шемая чорноморська	EN	-	3	-	-	вразливий
Марена кримська	VU	-	-	-	-	зникаючий
Умбра звичайна	VU	V	2	-	-	рідкісний
Лосось дунайський	EN	E	3	-	-	Зникаючий
Лосось чорноморський	-	E	-	-	-	зникаючий
Харіус європейський	-	-	3	-	-	вразливий
Морський коник довгорилий	DD	-	-	-	2	вразливий
Судак морський	DD	-	-	-	-	зникаючий
Тритон дунайський	NT	NT	2	-	-	вразливий
Черепаша болотяна	LR	NT	2	-	-	-
Ящурка піщана	-	NT	3	-	-	-
Гадюка степова	-	VU	2	-	-	вразливий
Хохуля руська	VU	VU	2	-	-	зникаючий
Мідиця альпійська	NT	NT	3	-	-	рідкісний
Широковух європейський	NT	VU	2	2	-	зникаючий
Довгокрил звичайний	-	NT	2	2	-	зниклий
Нічниця довговуха	NT	VU	2	2	-	вразливий
Нічниця ставкова	NT	NT	2	2	-	зникаючий
Вечірниця велетенська	NT	DD	2	2	-	зникаючий
Підковоніс малий	-	NT	2	2	-	вразливий
Підковоніс великий	-	NT	2	2	-	Вразливий
Вовчок садовий	NT	NT	3	-	-	Зникаючий
Сліпак піщаний	EN	EN	-	-	-	Неоцінений

Сліпак буковинський	NT	NT	2	-	-	недостатньо відомий
Сліпак подільський	VU	VU	-	-	-	недостатньо відомий
Ховрах європейський	VU	VU	2	-	-	Зниклий
Ховрах крапчастий	NT	NT	2	-	-	Зникаючий
Видра річкова	NT	NT	2	-	1	Неоцінений
Тюлень-монах	CR	CR	2	1,2	1	Зниклий
Норка європейська	EN	EN	2	-	-	Зникаючий
Перегузня звичайна	VU	VU	2	-	-	Рідкісний
Кінь дикий	CR	-	-	-	1	зниклий в природі
Зубр	VU	VU	3	-	-	зниклий в природі
Дельфін білобочка	VU	DD	2	1,2	2	Неоцінений
Афаліна	EN	DD	2	1,2	2	Рідкісний
Пелікан кучерявий	VU	-	2	1,2		Зникаючий
Лебідь малий	-	VU	2	1,2	-	Рідкісний
Гуска мала	VU	EN	2	1,2	-	вразливий
Чернь білоока	NT	VU	3	1,2	-	вразливий
Савка	EN	VU	2	1,2	2	Зникаючий
Казарка Червоновола	EN	VU	2	1,2	2	вразливий
Гриф чорний	NT	-	2	1,2	2	Вразливий
Підорлик великий	VU	EN	2	1,2	2	Рідкісний
Могильник	VU	-	2	1,2	1	Рідкісний
Лунь степовий	NT	EN	2	1,2	2	Зникаючий
Балабан	EN	EN	2	2	2	Вразливий
Боривітер степовий	VU	-	2	2	2	Зникаючий
Кібчик	NT	VU	2	2	2	-
Шуліка рудий	NT	-	2	1,2	2	Зникаючий
Шуліка чорний	-	VU	2	1,2	2	Вразливий
Стервятник	EN	EN	2	1,2	2	Зникаючий
Деркач	NT	-	2	-	-	-
Дрохва	VU	VU	2	1,2	2	Зникаючий
Хохітва	NT	NT	2	-	2	Зникаючий
Чайка степова	CR	CR	3	2	-	-
Кульон великий	NT	-	3	1,2	-	Зникаючий
Кульон тонкодзьобий	CR	-	2	1,2	1	Зникаючий
Сиворакша	NT	VU	2	2	-	Зникаючий
Очеретянка прудка	VU	VU	2	-	-	Зникаючий
Вівсянка лучна	VU	-	2	1,2	-	-
Баранець великий	NT	-	2	1,2	-	Зникаючий

Література:

1. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог / З. К. Карпюк, В. О. Фесюк, О. В. Антипюк. – Луцьк, 2019. – 136 с.
2. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун [та ін.]. – Київ, 2010. – 80 с.
3. Червона книга України. Тваринний світ./ за ред. І. А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

Практична робота № 4

Тема: ІВА-території Волинської області.

Мета роботи : ознайомитися з переліком ІВА територій у Волинської області та видами птахів, життєдіяльність яких вони підтримують.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, атлас Волинської області, контурна карта.

Теоретичні питання:

1. Які міжнародні угоди, програми та організації сприяють збереженню птахів ?
2. Які об'єкти на території України включені до міжнародного переліку ІВА- територій ?
3. Які основні причини зниження чисельності птахів ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Скласти перелік видів птахів, що потребують охорони на території Волинської області.
2. Заповнити таблицю «Важливі ІВА-території Волинської області»

Назва ІВА-території	Природо-охоронний статус території	Чинники негативного впливу на популяції птахів	Види птахів, життєдіяльність яких підтримує територія
Долина річки Західний Буг.			
Долина річки Стир, с. Колки.			
Долина річки Стир, с. Лучиці.			
Шацькі озера.			
Долина річки Прип'ять			

Оріхівські озера.			
Долина річки Турія.			
Долина річки Стохід.			
Черемське болото.			

3. Позначити на контурній карті Волинської області ІВА-території:

Інформаційний матеріал.

Ділянка долини річки Західний Буг (координати 51° 15' N; 23° 45' E) розташована вздовж кордону України та Польщі. Розлякування птахів, перевипас – чинники негативного впливу на популяції. На території зареєстровано вид **деркач *Crex crex*** (22-30 самців).

Долина річки Стир, с. Колки (координати 51° 04' N; 25° 22'E) – заболочена ділянка (площа 6600 га) в межах Маневицького та Рожищенського р-нів. Зміна режиму землекористування має негативний вплив на сучасний стан популяцій птахів та екологічну цінність території. Види, життєдіяльність яких підтримує територія: **очеретянка прудка, деркач, баранець великий.**

Долина річки Стир, с. Лучиці (координати 50° 40' N; 25° 25'E) – ділянка заплави р. Стир з притокою Зеленкою між селами Лучиці та Воротнів. Пере випас і полювання – чинники негативного впливу на популяції. На території зареєстровано такі види: гуска білолоба мала, казарка червоновола, гуска сіра. Зустрічаються під час міграцій **чепура велика, гуменник.**

Шацькі озера (координати 51° 33' N; 23° 49'E). Національний та міжнародний природоохоронний статус території – високий. Чинники негативного впливу на сучасний стан популяцій птахів та екологічну цінність території: інтенсифікація ведення сільського господарства; риболовля, промислова рубка лісу, осушувальна меліорація, заготівля дров, рекреаційне навантаження, розширення площ забудови. Види, життєдіяльність яких підтримує територія: **бугай, гуменник, гуска сіра, попелюх, чернь білоока, лунь лучний, підорлик малий, погонич малий, деркач, журавель сірий, пугач, сова болотяна, очеретянка прудка.** Зупиняється 20000-50000 ос. водоплавних птахів на відпочинок під час сезонних міграцій.

Долина річки Прип'ять (координати 51° 52' N; 25° 23'E) – частина заплави р. Прип'ять в межах Любешівського та Ратнівського р-нів. Національний та міжнародний природоохоронний статус території – високий. Чинники негативного впливу на сучасний

стан популяцій птахів та екологічну цінність території: будівництво меліоративних споруд, комерційна рубка лісу, полювання, зміна режиму землекористування. Національний та міжнародний природоохоронний статус території – високий. Види, життєдіяльність яких підтримує територія: **бугай, бугайчик, лебідь-шипун, чирянка більша, лунь лучний, погонич звичайний, погонич малий, деркач, журавель сірий, пугач, грицик великий коловодник звичайний, крячок білошокий, крячок чорний, крячок білокрилий, кобилочка річкова, очеретянка прудка, очеретянка лучна.**

Оріхівські озера (координати 51° 52' N; 24° 46'E) – озера в межах Ратнівського р-ну. Чинники негативного впливу на сучасний стан популяцій птахів та екологічну цінність території: зміна режиму землекористування, заліснення території, комерційна рубка лісу, полювання, осушувальна меліорація, розлякування птахів, заготівля дров, випас худоби в лісі. **Крячок чорний, пугач** – рідкісні види птахів території.

Долина річки Турія (координати 51° 43' N; 24° 50'E). Ділянка заплави (площа 7900 га) в межах Ковельського, Камінь-Каширського та Ратнівського р-нів. Чинники негативного впливу на сучасний стан популяцій птахів та екологічну цінність території: заліснення території, комерційна та санітарна рубка лісу, пере випас, риболовля. Національний природоохоронний статус території – низький. Види, життєдіяльність яких підтримує територія: **лунь лучний, погонич звичайний, деркач, баранець великий, очеретянка прудка.**

Долина річки Стохід (координати 51° 44' N; 25° 50'E). Ділянка заболоченої долини р. Стохід в межах Любешівського, Камінь-Каширського, Маневицького та Ковельського р-нів. Чинники негативного впливу на сучасний стан популяцій птахів та екологічну цінність території: комерційна рубка лісу, полювання, осушувальна меліорація, будівництво меліоративних споруд, випас худоби в лісі. Національний та міжнародний природоохоронний статус території – високий. Види, життєдіяльність яких підтримує територія: **бугай, лелека чорний, погонич звичайний, погонич малий, деркач, журавель сірий, грицик великий, крячок чорний, крячок білокрилий, кобилочка солов'їна, кобилочка-цвіркун, очеретянка прудка.**

Черемське болото (координати 51° 32' N; 25° 33'E). Лісове низинне осокове болото площею 903 га. Чинники негативного впливу на сучасний стан популяцій птахів та екологічну цінність території: комерційна та санітарна рубка лісу, заготівля дров, розлякування птахів. Національний природоохоронний статус території – високий. Територія підтримує життєдіяльність **журавля сірого.**

Література:

1. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог / З. К. Карпюк, В. О. Фесюк, О. В. Антипюк. – Луцьк, 2019. – 136 с.
2. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). — Київ—Львів, 2007. — 112 с.

Практична робота № 5

Тема : Категорії природно-заповідних територій Міжнародного союзу охорони природи

Мета роботи: ознайомитися з категоріями природоохоронних територій МСОП та з цілями управління ними.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал.

Теоретичні питання:

1. Яка міжнародна організація здійснює збір, аналіз інформації та підготовку пропозицій щодо світової практики заповідання ?
2. Назвіть категорії природно-заповідних територій МСОП.
3. Якій категорії природно-заповідних територій МСОП відповідають природні заповідники України ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Використовуючи інформаційні джерела заповніть таблицю «Категорії природно-заповідних територій МСОП».

Індекс категорії	Назва		Характер управління й охорони
	Англійською	Українською	
Категорія I	Strict Protection		-
	Ia	Strict Nature Reserve	
	Iб	Wilderness Area	
Категорія II	National Park		
Категорія III	Natural Monument		
Категорія IV	Habitat/Species Management Area		
Категорія	Protected		

V	Landscape/Seascape		
Категорія VI	Managed Resource Protected Area		

2. Використовуючи інформаційні джерела заповніть таблицю «Цілі управління природно-заповідних територій категорій МСОП». Виділіть основну мету (1), другорядну мету (2), потенційну мету (3).

<i>Мета управління</i>	<i>Категорія МСОП</i>						
	<i>Ia</i>	<i>Ib</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>
Наукові дослідження							
Охорона дикої природи							
Збереження видів та генетичного різноманіття							
Підтримання екологічних послуг							
Охорона специфічних природних/культурних особливостей							
Туризм і рекреація							
Освіта							
Стале використання ресурсів природних екосистем							
Підтримка культурних/традиційних цінностей							

Інформаційний матеріал

Збір інформації, її аналіз та підготовку пропозицій щодо світової практики заповідання здійснює авторитетна міжнародна громадська організація - Міжнародний союз охорони природи (МСОП). В її рамках діє Всесвітня комісія з питань природоохоронних територій, яка тісно співпрацює з Міжнародним центром моніторингу довкілля у м. Кембриджі (Великобританія). У цьому центрі знаходиться банк даних щодо усіх природоохоронних територій світу.

Природний резерват суворої охорони (підкатегорія Ia) визначається як ділянка суші та/або моря, яка містить визначні або репрезентативні екосистеми, геологічні або фізіологічні особливості та/або види, які представляють інтерес для наукових досліджень та/або моніторингу довкілля.

Цілі управління природним резерватом суворої охорони зводяться до збереження природних середовищ, екосистем, видів, ландшафтів та екологічних процесів у них непорушеними настільки, наскільки це можливо. Зокрема, через обмеження доступу людей до резервату й мінімізації зовнішніх впливів шляхом ретельного планування і виконання дослідницьких та інших дозволених робіт.

Територія природного резервату суворої охорони має бути достатнього розміру, щоб гарантувати цілісність її екосистем та досягнення цілей управління, заради яких ця територія була заповідана. Ця територія має бути поза прямим антропогенним впливом як на час створення, так і надалі. Збереження біорізноманіття тут можливе без активного менеджменту або реконструкції природних середовищ (що й відрізняє резерват від категорії IV).

Територія для збереження дикої природи (підкатегорія Ib) – це велика незмінена або слабко змінена ділянка суші та/або моря, де зберігся природний характер території без великих населених пунктів і постійного її відвідування населенням, охорона та управління якою спрямовані на збереження даної території в природному стані.

Загальна мета управління цією природно-заповідною категорією – забезпечити прийдешнім поколінням людей можливість відчувати насолоду від спілкування з природою, яка не була істотно порушена, підтримувати протягом тривалого часу її головні особливості й давати можливість місцевому населенню підтримувати притаманний їм спосіб життя.

Територія для збереження дикої природи повинна мати високу природну якість, не зазнавати суттєвого антропогенного впливу, включати визначні екологічні, геологічні,

фізико-географічні або інші об'єкти, що становлять наукову, освітню, естетичну, історичну та іншу цінність. Важливим є також те, що ця територія надавала можливості для усамітнення людей, що зрідка можуть насолоджуватись дикою природою, з використанням простих, тихих, не забруднюючих довкілля транспортних засобів (маються на увазі немоторизовані засоби пересування). Для того, щоб забезпечити зазначені цілі заповідання, територія для збереження дикої природи має бути досить значних розмірів.

Національний парк (категорія II) – це природна територія, призначена для охорони екологічної цілісності однієї або більше екосистем, недопущення їх руйнування й експлуатації, що має стати основою для забезпечення духовних, наукових, освітніх, рекреаційних і туристичних потреб населення, сумісних з цілями збереження природного довкілля.

Загальна мета управління національними парками полягає в охороні природних і

мальовничих територій національного та міжнародного значення для реалізації духовних, наукових, освітніх, рекреаційних або туристичних потреб, увіковічення в природному стані репрезентативних зразків фізико-географічних регіонів, угруповань, генетичних ресурсів і видів, забезпечення їх стійкості та різноманіття. Відвідування природного парку має бути на рівні, за якого його територія підтримується в природному або близькому до нього стані, але при цьому приймаються до уваги потреби місцевого населення у використанні природних ресурсів парку такою мірою, яка не суперечить іншим цілям його управління.

Територія національного парку має включати репрезентативні для біогеографічного регіону типи ландшафтів, де види рослин і тварин, екотопи та геоморфологічні об'єкти мають особливе духовне, наукове, освітнє, рекреаційне і туристичне значення. Ця територія також має бути достатньо великою і включати одну або більше цілісних екосистем, суттєво незмінених людською діяльністю.

Пам'ятка природи (категорія III) – це територія, яка містить одну або більше специфічних природних або природно-культурних цінностей, які є визначними або унікальними через їх рідкісність, типовість, естетичні якості або культурне значення.

Мета управління ними полягає в довічному збереженні цих цінностей і, за можливості, їх дослідження та використання в освітніх цілях і для одержання естетичної насолоди. Діяльність, що визнається за шкідливу для цілей заповідання, виключається й попереджується. Територія пам'ятки природи має включати одну або більше значних цінностей (до яких, наприклад, належать ефектні водоспади, печери, кратери, відслонення з викопними рештками, піщані дюни разом з унікальною або репрезентативною фауною і флорою тощо). Її розміри мають бути достатніми, щоб зберегти її цінності.

Територія для збереження природних середовищ і видів (категорія IV) є ділянкою суші та/або моря, в межах якої здійснюються заходи, що гарантують збереження окремих типів природних середовищ та/або видів флори і фауни. Отож, головною метою управління цими територіями є збереження та підтримка тих особливостей природних середовищ, що необхідні для збереження важливих видів флори і фауни, їх угруповань, шляхом вживання певних дій та особливого менеджменту. За провідні види діяльності визнаються наукові дослідження та моніторинг довкілля, оскільки саме вони є основою сталого менеджменту природних ресурсів. Важливим видом діяльності є також використання окремих природних комплексів для освіти людей, усвідомлення ними цінностей природних середовищ і необхідності управління збереженням дикої природи.

Територія для збереження природних середовищ і видів повинна відігравати важливу

роль в охороні природи і виживанні видів, тому такою територією часто визначаються природні комплекси, що є місцями розмноження тварин, водно-болотні угіддя, коралові рифи, естуарії, луки, ліси або місця відкладання ікри, включаючи поля „випасу” в морях. Ця територія має бути важливою для існування національно чи місцево (регіонально) важливої флори. Охорона цих природних середовищ часто залежить від активних втручань і здійснення спеціальних заходів, що відрізняє цю категорію від підкатегорії Ia). Її розміри залежать від потреб видів, які охороняються, і можуть знаходитись в діапазоні від відносно малої до дуже значної за площею.

Територія охорони ландшафту / морська акваторія (категорія V) - ділянка суші та/або моря, де в результаті тривалої взаємодії людини і природи виникла особлива територія (акваторія) із значною естетичною, екологічною та/або культурною цінністю. Часто вона відзначається високим біологічним і ландшафтним різноманіттям. Збереження цілісності традиційної взаємодії людини і природи є необхідним для охорони, підтримання та еволюції такого ландшафту. Отже, підтримка цієї гармонійної взаємодії природних і культурних складових ландшафту шляхом його охорони та продовження традиційного використання земель, будівельної практики, культурних традицій, стилю життя місцевих общин, збереження їх соціального та культурного устрою визнається за головну мету управління охоронюваним ландшафтом. Поряд із цим необхідно підтримувати різноманіття ландшафтів та природних середовищ, а також пов'язаних з ними видів і екосистем, припиняти та попереджати використання земель і дії, які є несумісними з цілями збереження ландшафту. Важливим є забезпечення можливостей для рекреації та туризму, які за специфікою і масштабом співзвучні особливостям даного ландшафту, підтримувати наукову та освітню діяльність, які сприяють довготерміновому росту добробуту місцевого населення.

Територія охоронюваного ландшафту має охоплювати ландшафти високої пейзажної цінності з різноманіттям екотопів, флори і фауни, а також із зразками традиційного або унікального використання землі, місцевих звичаїв і вірувань. Ця територія має надавати можливості для рекреації та туризму в рамках повсякденного стилю життя та економічної діяльності місцевого населення.

Територія охорони ресурсів (категорія VI) складається переважно з незмінених природних комплексів, управління якими спрямоване на забезпечення довготривалої охорони та збереження біорізноманіття, й, водночас, спрямоване на стале забезпечення населення дарами (продуктами) природи. Територія має відповідати загальному визначенню природно-заповідної території (його дефініцію МСОП див. вище).

Управління такими територіями включає охорону та підтримку біорізноманіття та інших природних цінностей території поряд із підтримкою екологічно обґрунтованих технологій, що забезпечують стале виробництво продукції.

Не менше двох третин території охорони ресурсів мають знаходитись в природному стані як на сучасному етапі, так і в майбутньому. При цьому вона може включати ряд модифікованих екосистем і, навіть, великі комерційні плантації. Вона має бути достатньо великою, щоб витримувати використання ресурсів без значної шкоди для довготривалого збереження її природних цінностей.

Література:

1. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
2. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
3. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.

Практична робота № 6

Тема : Природні резервати і національні парки у світовій системі природоохоронних територій.

Мета роботи : ознайомитися з більш відомими природоохоронними територіями різних континентів.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, презентації.

Теоретичні питання:

1. Яка міжнародна організація здійснює збір, аналіз інформації та підготовку пропозицій щодо світової практики заповідання ?
2. Назвіть категорії природно-заповідних територій МСОП.
3. Якій категорії природно-заповідних територій МСОП відповідають природні заповідники України ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Скласти характеристику природоохоронних територій різних категорій за таким планом:

а) місце розташування, коротка характеристика природних умов;

- б) рослинний світ (типові види; ендемічні і реліктові види; види, які підлягають охороні);
- в) тваринний світ (типові для даної місцевості види; ендемічні і реліктові види; види, які підлягають охороні).

Інформаційний матеріал

Форми заповідних територій у світі досить різноманітні. Це національні і природні парки, резервати різного призначення і режиму, заказники, охоронні ландшафти, області, ділянки дикої природи, заповідники тощо. Перший у світі національний парк був створений у 1872 році в США.

Основні форми охорони природних ділянок за кордоном - національні парки і резервати.

Розвиток заповідної справи в Західній Європі значно відрізняється від того, що можна спостерігати на інших континентах. Більшість об'єктів Західної Європи, що охороняються, мають незначні розміри. Часто вони виділені на територіях, що інтенсивно використовуються, і тому рідко становлять повну і незалежну саморегулюючу екологічну систему. Найчастіше це ділянки природної рослинності, гніздова колонія птахів або цікавий геологічний об'єкт. За таких умов дуже важко порушувати питання про режим повної охорони. Тому вживаються заходи щодо збереження безпосередньо об'єкта, що цікавить науки, природоохоронців, а не всього природного комплексу. В густонаселеній Європі давно вже майже не залишилось угідь, що не порушені в результаті багатовікової діяльності людини.

Заказники і резервати - основна форма охорони ділянок природи на цьому континенті. Національних парків в Азії дуже мало, крім того, вони тут дуже специфічні. Основні території, що охороняються, зосереджені у Східній і Південно-Східній Азії. Це Японія (4,5 млн. га), Індонезія (3 млн. га), Індія (2 млн. га), Таїланд (1,25 млн. га), Малайзія (0,9 млн. га). Найкрупніші азійські національні парки знаходяться в Індонезії - на острові Суматра (понад 600 тис. га) і в Малайзії - Таман-Негара площею біля 400 га.

Національні парки Японії дуже своєрідні. Тут немає ніякого виключення земель з традиційної експлуатації місцевим населенням, навіть тоді, коли ця експлуатація завдає шкоди природі. Наприклад, половина території національного парку Сато-Найкай (загальна площа - 66 тис. га, а з акваторією - 183 тис. га) знаходиться в приватній власності. Територія парку густо заселена, ведеться інтенсивне сільське господарство, використовуються природні ресурси. Деякі парки і багато резерватів виникли в

Африці як приватні на базі мисливських і скотарських ферм, наприклад, в ЮАР, Родезії, Намібії.

В перші роки після другої світової війни почали виникати сучасні національні парки. Перед ними ставилась головна задача - залучити якомога більше багатих туристів з Європи і Північної Америки.

Після Африканської конференції 1961 року, на якій представники 21 незалежної африканської країни підписали маніфест про охорону природи Африки, були прийняті важливі національні закони. Перед національними парками була поставлена задача: зайняти відповідне місце в загальній системі охорони природи і раціонального використання природних ресурсів; стати центром просвіти і освіти в галузі охорони природи; стати науково-дослідними центрами в галузі екології.

Нині в Африці існують дві основні форми охоронних територій - національні парки і резервати. Резервати - повністю або частково заповідні території, але менших розмірів, ніж національні парки. Резервати можуть бути спеціалізовані, де повній охороні підлягають тільки певні види тварин, птахів, рослин.

Найбільший у світі - Гренландський національний парк, організований у 1975 році на площі 70 млн. га. Центральнo-Калахарський резерват у Ботсвані (Африка) займає площу 5280 тис. га. У Північній Америці найбільша заповідна територія - національне сховище на Алясці (США), Ішоша якого становить 7306582 га. В Австралії національний парк Грейт-Вікторія-Дезерт має площу 2490 тис. га, а заказник-пустеля Таіамаї має площу 3735 тис. га. У Венесуелі (Південна Америка) у 1962 році заснований національний парк Калаїма площею 3 млн. га. В Азії на території Монголії великий Гобійський заповідник має площу 5 млн. га. В Європі на території Норвегії резерват Північно-Східний Свальбарт (Шпіцберген), створений в 1973 році, має площу 1555 тис. га. Національний парк Вуд-Баффало (Канада) має територію 4480 тис. га; Австралійський центральний парк - 2130 тис. га; в Індонезії національний парк Гулунг Лессер на острові Суматра має територію 636500 га; у Чилі національний парк Бернардо О'Хігінса - 1176 тис. га.

Література:

1. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
2. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.

3. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.

Практична робота № 7

Тема : Порядок створення нової території природно-заповідного фонду України.

Мета роботи: ознайомитися з порядком створення нової природоохоронної території, навчитися оформляти наукове обґрунтування на створення нової території природно-заповідного фонду України.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, «Методичні рекомендації щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів ПЗФ України» (затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів України № 306 від 21.08.2018 р.)

Теоретичні питання:

1. Наукові принципи формування системи природно-заповідних територій.
2. Яким Законом України регламентується порядок створення територій та об'єктів ПЗФ?
3. Назвіть найважливіші міжнародні конвенції та угоди, які слід враховувати при створенні об'єктів ПЗФ.
4. Які етапи включає процедура створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Встановити послідовність дій при створенні та оголошенні територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
2. Вказати основні розділи Проекту створення території чи об'єкту ПЗФ.
3. Оформити наукове обґрунтування необхідності створення території чи об'єкту ПЗФ.

Інформаційний матеріал

Створення та оголошення об'єктів та територій природно-заповідного фонду пов'язано з відповідними юридичними фактами та охоплює ряд етапів (розділ VII Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Перший етап – подання клопотання про необхідність створення відповідних об'єктів та територій. Правом подання відповідних клопотань наділені Мінприроди України; наукові установи; природоохоронні громадські об'єднання; інші зацікавлені

підприємства, установи, організації, громадяни. У статті 51 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» містяться вимоги до змісту та оформлення цих клопотань.

Другий етап – попередній розгляд клопотань. Вони розглядаються і схвалюються: щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення – Мінприроди України, а щодо територій та об'єктів місцевого значення – підрозділами Мінприроди України на місцях.

Третій етап передбачає погодження клопотань з власниками чи первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих до заповідання.

Четвертим етапом розроблення проекту організації відповідного об'єкта чи території. Відповідно до статті 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» розроблення проектів створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, заказників, пам'яток природи, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення забезпечується Мінприроди України і безпосередньо здійснюється спеціалізованими проектними та науковими установами. Розроблення проектів створення регіональних ландшафтних парків, заповідних урочищ, а також заказників, пам'яток природи та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення забезпечується органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях. Забезпечення розроблення проектів створення ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків може бути доручено заінтересованим державним органам чи установам.

Можливим етапом є прийняття рішення про резервування територій, які планується створити як природно-заповідні. Резервування здійснюється з метою недопущення пошкодження, знищення їх і захисту від негативного впливу і полягає у встановленні обмежень стосовно власників і користувачів, на територіях яких планується створення природно-заповідного об'єкту. Ці території не вилучаються у власників і використовуються за цільовим призначення з додержанням особливих вимог охорони навколишнього природного середовища.

Останнім етапом є прийняття рішення про створення щодо створення об'єктів і територій природно-заповідного фонду. Такі рішення приймаються:

- про створення природних заповідників, національних природних парків та інших об'єктів загальнодержавного значення Президентом України;
- про створення біосферних заповідників – на основі міжнародних договорів і міжнародних програм, учасником яких є Україна;

- про організацію чи оголошення територій та об'єктів місцевого значення – обласними радами.

Література:

1. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
2. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.
3. Подобайло А. В. Методика оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ / А. В. Подобайло. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 23 с.

Практична робота № 8

Тема: Біосферні заповідники України

Мета роботи: ознайомитися з основними напрямками діяльності біосферних заповідників України.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, мультимедійна презентація, контурна карти України, карта «Природно-заповідний фонд України».

Теоретичні питання:

1. Яка класифікація територій та об'єктів ПЗФ прийнята в Україні?
2. Статус біосферного заповідника.
3. Мета створення біосферного заповідника.
4. У чому полягає функціональне зонування території біосферних заповідників?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Нанести на контурну карту біосферні заповідники України: „Асканія-Нова” ім. Фальц-Фейна, Чорноморський, Дунайський, Карпатський, Чорнобильський еколого-радіаційний.
2. Заповнити таблицю

Назва заповідника	Рослинний світ		Тваринний світ	
	типові види	види, які підлягають охороні	типові види	види, які підлягають охороні

Інформаційний матеріал

В ПЗФ України категорія “біосферний заповідник” з’явилась у 1992 році разом із прийняттям Закону “Про природно-заповідний фонд України”. Відповідно до цього закону, біосферні заповідники (БЗ) є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, які створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Для БЗ встановлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням. В межах території БЗ виділяються три функціональні зони: заповідна, буферна та зона антропогенних ландшафтів. Крім того в межах БЗ може бути виділена зона регульованого заповідного режиму. До її складу входять території та об’єкти ПЗФ інших категорій.

Функціональним призначенням заповідної зони є забезпечення абсолютної охорони цінних природно-територіальних комплексів, проведення наукових досліджень без порушення їх природного стану, здійснення моніторингу. Будь-яке господарювання в цій зоні заборонено.

В світовій природоохоронній практиці прийнято створювати БР на базі національних парків і об’єктів інших категорій, які являють собою найкращі ділянки крупних природних ландшафтів. Шляхом внесення до Світової мережі біосферних резерватів їм надається міжнародний статус.

Література:

1. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К.: Інтерекоцентр, 1997. - 713 с.
2. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
3. Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
4. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
5. Карпатський заповідник / Стойко С.М., Саїк Д.С., Татаринів К.А. та ін. – Ужгород: Карпати, 1982. – 128 с.
6. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.
7. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дубына Д.В. Государственный заповедник «Дунайские плавни » . - К.: Наукова думка, 1984. – 288 с

Практична робота № 9

Тема: Природні заповідники України.

Мета роботи: ознайомитися з природними заповідниками різних регіонів України, основними напрямками наукових досліджень.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, мультимедійна презентація, контурна карти України, карта «Природно-заповідний фонд України».

Теоретичні питання:

1. Статус природного заповідника.
2. З якою метою створюють природні заповідники ?
3. Які завдання покладаються на природний заповідник ?
4. Заповідний режим та основні види діяльності на території природного заповідника.

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Нанести на контурну карту природні заповідники України.
2. Заповнити таблицю:

Природна зона	Назва заповідника	Рослинний світ		Тваринний світ	
		типові види	види, які підлягають охороні	типові види	види, які підлягають охороні
Лісова					
Лісостепова					
Степова					
Українські Карпати					
Південний берег Криму					

Інформаційний матеріал

Природні заповідники (ПЗ) в Україні це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення. Природні заповідники створюються з метою

збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи. На природні заповідники покладається також координація і проведення наукових досліджень на територіях заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, розташованих у регіоні. Таким чином, основними функціями природних заповідників є: природоохоронна (сприяння збереженню біологічного, екосистемного і ландшафтного різноманіття) та наукова (вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних процесів).

Природні заповідники організовують на територіях, які мають виняткове (міжнародне та національне) природоохоронне та наукове значення. Це значення визначається тим, що на даній території широко поширені місця зростання та проживання раритетних видів рослин і тварин (тобто, найбільш цінних і рідкісних видів, для яких загроза їх втрати є дуже високою, це, переважно, види, занесені до Червоної книги України, світові та європейські "червоні" переліки, реліктові та ендемічні види тощо). Винятковим на сьогодні є значення територій, де збереглися типові та рідкісні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, а також збереглися інші об'єкти, що мають вагомое наукове значення - праліси, корінні степи, унікальні болота тощо.

З метою виконання конкретних завдань природного заповідника, на його території встановлюється заповідний режим. Якщо в заповіднику зберігаються екосистеми, які можуть самостійно існувати й розвиватись в недоторканому стані та не потребують втручання для відновлення їх природного стану, для території заповідника встановлюється режим абсолютної заповідності, тобто забезпечується повне невтручання людини у природні процеси з будь-якою метою. Основним завданням таких заповідників (здебільшого великих за площею) є збереження еталонних якостей території та забезпечення ходу природних процесів.

Проте переважна більшість заповідників займають невелику площу й розташовані вони серед значно змінених людською діяльністю територій. В малих заповідниках відсутні або неповно представлені окремі трофічні групи, тому їх біоценози здебільшого нездатні до саморегуляції та самовідновлення. В таких випадках може бути доцільним застосування режиму регульованої заповідності. Режим регульованої заповідності передбачає людську діяльність у заповіднику - виконання певних природоохоронних, біотехнічних і науково-технічних заходів для регулювання та запобігання виникненню негативних змін в екосистемах. До таких заходів відносяться: сінокосіння, випас, реакліматизація, регулювання чисельності певних видів, оптимізація гідрологічного режиму тощо.

Література:

1. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
2. Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 232с.
3. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
4. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.

Практична робота № 10

Тема: Національні природні парки України

Мета роботи: ознайомитися з національними природними парками України, основними напрямками їх діяльності.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, мультимедійна презентація, контурна карти України, карта «Природно-заповідний фонд України».

Теоретичні питання:

1. Статус національного природного парку.
2. Мета створення національного природного парку.
3. Завдання національного природного парку.
4. Назвіть основні характерні риси та відмінності національного природного парку від інших категорій ПЗФ.
5. Функціональне зонування території національних природних парків.

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Нанести на контурну карту національні природні парки України (НПП).
2. Заповнити таблицю:

Природна зона	Назва НПП	Рослинний світ		Тваринний світ	
		типові види	види, які підлягають охороні	типові види	види, які підлягають охороні
Лісова					
Лісостепова					
Степова					
Українські Карпати					
Південний берег Криму					

Інформаційний матеріал

Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд України” національні природні парки України є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об’єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

На частині своєї території НПП виконує завдання, які є тотожними до завдань заповідників: збереження еталонних природних комплексів і біологічного різноманіття в науково-інформаційних цілях. На ділянках абсолютної заповідності з режимом, аналогічним до режиму заповідників, здійснюються тільки наукові спостереження. В той же час НПП притаманні й інші завдання, а саме: збереження унікальних рекреаційних ресурсів, екологічна освіта населення, розробка і впровадження методів такої освіти. НПП здійснює також роботу зі збереження, раціонального використання та відтворення рекреаційних ресурсів. НПП розглядаються як території призначені і для охорони природи і для суспільного задоволення. Та при цьому соціально-економічні завдання є вторинними по відношенню до головної мети НПП – охорони природи.

На території НПП, з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, виділяються чотири функціональні зони НПП: заповідна, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарська. Функціональне зонування території НПП здійснюється для створення умов, необхідних для організації практичної природоохоронної діяльності та виконання цією територією її різноманітних функцій. Схема функціонального зонування території відображає просторову диференціацію функцій, які ця територія має виконувати. На цій схемі виділяються територіальні ділянки (функціональні зони), які різняться за функціями та цілями охорони, а відтак – за режимами охорони та формами практичної діяльності в їх межах.

Література:

1. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
2. Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
3. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
4. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Практична робота № 1 Тема : Ключові елементи національної екологічної мережі України.....	4
Практична робота № 2 Тема : Охоронні категорії безхребетних фауни України.....	6
Практична робота № 3 Тема : Охоронні категорії хребетних фауни України.....	9
Практична робота № 4 Тема: ІВА-території Волинської області.....	13
Практична робота № 5 Тема : Категорії природно-заповідних територій Міжнародного союзу охорони природи.....	16
Практична робота № 6 Тема : Природні резервати і національні парки у світовій системі природоохоронних територій.....	21
Практична робота № 7 Тема : Порядок створення нової території природно-заповідного фонду України.....	24
Практична робота № 8 Тема : Біосферні заповідники України.....	26
Практична робота № 9 Тема : Природні заповідники України.....	28
Практична робота № 10 Тема : Національні природні парки України.....	30